

FAREWELL

„Négy szenvedélyem van: a természet, az emberek, a titkok és a negyedik, a negyediket senki sem tudná nevének nevezni...”

Kathleen Beuachamp (*Katherine Mansfield*) naplójából.

Voltak idők, hogy dilettánsnak lenni még nem jelentett biztos irodalmi érvényesülést, hogy írónak lenni sem jelentette csupán a mesterségbeli fogások ismeretét. Volt idő, hogy a dilettantizmus életforma volt, a nemes, naiv, felfelé törő vágyódás életformája. A Farewellben, (amit mások Nakonxipának, vagy Szigetnek neveznének) egy ilyen dilettáns esti elmélkedéseit lessük meg. Tanulmány lesz, vallomás és játék... Régebben parabolának, vagy szimbolumnak nevezték volna.

„Farewellt keresem, választott hazámat.

Farewell, ahogy a kínosan jólétesültek bizonyára tudják, angol szó. Mégsem szükségtelen tán megjegyezni, hogy nem exotikus leánynev. Nem lány, jobb és rosszabb, kevesebb és több annál, számomra legalább: ország. Nem földdarab a Népszövetség kötelékében, konkrét határokkal, szétlőhető városokkal és elgazosítható völgyekkel. Nem tudom, támaszthat-e rá valaki gyarmatigényt, jár-e ott vasút, vannak-e luxus-szállodák, — de azt hiszem logaritmustáblák nincsenek, sem összehasonlító hangtörténet. Gyárak sem zúgnak Farewellben, nincsenek vámfalai, sem pártpolitikája.

Farewell mégis létező ország. Nekem egy őszi szél súgta meg a nevét. A szél olyan erős, olyan természetes, olyan őszinte, miért is akarna hazudni? És mit szóljak egy országról, melynek ismerem egy-két lakóját? Kétkedhetem-e tovább létezésében?

Néha Délamerika államneveit kóstolgotom, hátha ezek valamelyike rejti. Vagy óceáni szigetekre készülök, messze, hátha ott lelem e virtuális, boldog országot. Térképeket is nézegetek, akkorákat, hogy két asztalt kell összetolni, hogy kiteríthessem őket. De mit használ nekem Karjala sok hegye, mit használ Madagaszkár és a Baleárok, ha Farewellt nem találok.

Utazási irodákba ma már nem járok, s a tarka útmutatókat úgy űzöm el magamtól, mint a decemberi szél a dermedt parkból a falevelet. A Cunard Line úgysem tudna elvinni Farewellbe. S még ha ígérné is, hogy kíséreljem meg? Pénzem nincsen. Igaz, hogy azoknak sem igen volt, akiket Farewellből valóknak hittem eddig. Az iránytűmet is eldobtam, nem segített. Találomra botorkálok előre, mert érzem, hogy van Farewell valahol, érzem, s időnként hitvallást teszek ma-

gamnak, és bizonysgot szolgálatok Farewellt kereső életemmel Farewell létezése felől.

Pedig nehéz sor Farewellt keresni. Meg mernéd-e kérdezni a sarki rendőrtől, merre van Afrika?, hogy kérdezhetnék akkor én Farewell után? És kit is kérdezhetnék meg az emberek közül a messzibb és mesésebb Farewell felől? Tán azokat, kik rabként gyárban görnyednek s csavart raknak csavarra, mint a gépek, lármásan, olajosan... Tán a masirozó századot vonszoló dallamot, vagy a földjét turo béres verejtékét? Szomorúbbak, gyötörtebbek és jobban félnek a holnaptól, hogysen tudnának róla. A pezsgős gazdagokat, az unalmas prédikátort, a fizetett uszítót vagy a játékban magát elvesztő ripacot? Ha tudnák is, irigyelnék megmondani. S nem is tudhatják.

En is csak annyit tudok, hogy köd és tenger választ el tőle.

Miért is nem születtem Farewellben?

Az apám nem volt számtantanár, de ahogy élt, akár az is lehetett volna. A nagyapám ügyvéd volt, néha rá is gyanakszom: amikor először kézbevert, aktáktól poros ujjaival paragrafust nyomott a párnámba s a párnán és gyöngé ráncos bőromön át ez a paragrafus valahogy belém égett. Gyermekkoromban sokat voltam beteg, s ha orvosok tanakodtak felettem, senkinek sem jutott eszébe vattát dugni a fülembe, így lehetett, hogy már akkor megfertőztek a viták, a diagnózis és az okoskodások.

Kisvárosban és középosztályból születtem, az alulra és felülre, rendre és felforgatókra egyaránt félénk középosztályból, az őseim hittek valami nagy kötelességben, amelynek fokmérője a főnök megelégedése. Talán azért nem látom az igazságon túli szépség, a logikán túli kábulat igazi örömét. Mert ők nem éreztek jogot a végletekre nézni, nekem kell örökre egy helyben topognom?

Aki így születik s így él, nem kerül-e lebírhatalatlan távol Farewelltől? Az érvényesülés apró becstelenségeibe vonják a rokonok, a praktikus szellem, és minden földi okosság. Negyven éves állami szolgálata jubileumán, — Farewell, bocsáss meg! — majd becületes, derék munkásnak, vagy emelkedett szellemű vezetőnek nevezik. (Farewell, épargne moi cette peine!) Bankett lesz tiszteletére s befolyásos tag lehet az éppen uralkodó kormánypárt helyi szervezetében. Farewellre nem is gondol. (Jobb is tán így neki.)

Édes idillt lehetne formálni róla, hogy láttam meg egy nap Farewellt, ködön és távolon át, harsonák zúgása közben, vagy éjjel, a partjain csillanó holdfényt, vagy csak egy csücskét egy véletlen szerkesztő ismerősben. De nem emlékszem erre a napra. Farewell tán öröktől fogva hívott, tán az első gyermekbetegség öntudatlan lázától fogva. Nem jött sípaldobbal, nádi hegedűvel, falragasz nem hirdette, sem lelki megrázkódtatás. Farewell csendben jön, csak egy szemben

csillan el, csak egy félmozdulatba siklik. (Vigyázz, elsurranhat melletted!) Nem hív hangos szóval, állást sem ígér. A világot sem neked ígéri átformálni, legfeljebb benned. Amikor megsejtettem, azt mondtam: Lehet, hogy megfertőztek józan ősök, megrontottak földi okosságok, lankás otthoni dombok lehet utamba állnak, vérembe bejuthatott valami csökönyös logika, de Farewell felé visz, ami vagyok, ami lenni szeretnék.

Azóta harcolok érte.

Nehéz harc! Ezt nem felpanaszolni mondom. Én vállaltam. Meg is teszek mindent.

Azt hittem mélység, komolyság, munka kérdése. Megpróbáltam ellesni hát a Farewell-beliek gondolkozásmódját. Jegyzetfüzeteket vettem s különböző színű ceruzákkal jegyeztem életüket: zölddel a tetteiket, lilával mozdulataikat, sárgával a hangmodulációt és szürkével a szavakat; a pirosat arra tartogattam, hogy, mint régen tanultam, meghúzzam majd időnkint a jegyzeteken át a Farewellbeliek életéből kitetsző értelem vörös vonalát. Hol vagytok lila, sárga, zöld színek, hol? és mily kevés fogyott el a piros írónból!

Külön lapra írtam, amit a szerelemről mondtak, külön, amit a népről vagy a forradalomról s kétségbeesve kerestem valami rendet, ahonnan mindez világos és érthető, ahonnan mindez megtanulható. Lemértem szavaik hosszát, kerestem a bennük rejlő metrumot, filmre vettem a mozdulataikat s tükrök előtt próbáltam utánozni, begyakorolni. Néha kölnit kentem magamra és keresetlen szép ruhákat vettem föl, mert Zoli mindig elegáns volt, máskor belefeküdtem a sárba, hogy Gyurkára hasonlítak, aki sohasem mosdott. Lettem csibészes, mint Emil, és pillangóként csapongó testvére a kedveségből Gábornak. Voltam hitetlen és vallásos, elvtelen, vagy álmodozó, mert idomulni szerettem volna azokhoz, kiket Farewellből valóknak hittem. De ez nem volt elég.

Hogy nem elég, Béla értette meg velem. Béla mindig lázas volt, szemei felragyogtak, ha beszélt, magyar szavakat mondott, de ahogy minket magyar szavakra tanítottak, ezt nem érthettük. Farewell nyelvén szólt nyilván hozzám. Egy félmondatát szerettem volna egyszer megmagyarázni valakinek, aki nem Farewellből való volt. Előszedtem a jegyzeteimet, órákig beszéltem, néhány ragyogó szavából nyelvem alatt induktív és deduktív következtetési formulák lettek, görög betűkkel jelöltem a beszúrt jegyzeteket, s akinek magyaráztam, egyre rázta a fejét: Ő nem érti. Mit csináljak? A végén magam is megijedtem, hátha én sem értem!

Külön nyelv tán ez a farewellbeli s nem adja ki ily könnyen titkait. Hallottam valamit a módszerről s kezdtem megérteni, hogy mélyebb görnyedés, rendszeresebb és komolyabb tanulás kell ide. Pozitívista egyetemi tanárok arcképét akasztottam szobám falaira, új füzeteket vettem s minden szó után odaírtam, amit éppen akkor jelentett.

A munka hamis megnyugvást ad s a tudomány gögje elvakít. Így én is, voltak napok, azt hittem, hogy bírom már Farewell nyelvét. Voltak pillanatok, úgy éreztem, fel kell ugranom s közölnöm kell ezt valakivel. De ha megtettem, csak fájó csalódás ért. Azt mondtam egyszer valakinek, kivel sokat voltam együtt: „Könnyű dalt szeretnék írni a villamosról, erről a gondtalan és játékos madárról, ki nem törődik a szívében lakó furcsa gondokkal, nevetgél és gondtalan szalad...” Az ismerősöm idegenül nézett rám, egy szót sem szólt, de azóta kerül. Gondoltam, nem érti, mert nem Farewellből való. De Béla Farewellből való lehetett, mert legyintett: „Ugyan, megírták már!”

Hát nem elég Farewell nyelvét megtanulni? Nem elég elismételni a szavakat, úgy, ahogy Farewell lakói kimondták? Farewell nyelvére nem lenne jó a Berlitz-módszer?

Nem írtak mind Farewell lakói, a szimbólum korántsem ilyen egyszerű!

Pedró például Antinea-frizurát hordott s beszélni is alig beszélt. Néha órákon át jött hallgatva mellettem. Pedig a barátom volt. Én legalább is hízelegtem magamnak ezzel a gondolattal. Nos, Pedró egy este azt mondta: *hisztéria* s én hosszúságos gondolkodás után azt írtam füzetembe jelentésnek: „csinált idegesség.” Egy reggel ilyen értelemben használta: „felelőtlen jókedv.” Egy délután: „bosszúvágy.” Akkor velünk volt Pedró barátja is, aki azt felelte erre: „van étoszod.”

„Farewell nyelvében a szavak jelentése egyenként és időben változó” — írtam be nyelvészeti megfigyelésként tehát egy új füzetbe s mert a módszerességet még mindig sokra tartottam, kitűztem a tételt: „Mik e változás törvényei?” Hogy mik Farewellben a jelentésváltozás törvényei, ma sem tudom még. Lehet, hogy ott mindenkinek magának kell megteremtene saját nyelvét, a szavak jelentésének változásával együtt, megteremtene, hogy a megalkototton is tovább haladjon valami olyan felé, amit maga sem lát előre. Lehetnek-e ilyen szelesélyes változásnak törvényei? Megtanulhatom-e Farewell nyelvének rendetlen törvényeit valaha? De ha megtanulnám, elég-e ennyi, hogy polgárjogot nyerjek választott hazámban?

Talán ha élnék Farewell törvényei szerint? Igen! élni, hisz ez oly könnyűnek látszik. Félre nem nézni, nevetni, ha senki sem ad rá okot, piros nyakkendőöt kötni, lakkeszkarpent viselni gyári munkához, néha nem enni, máskor délben feküdni le, csókot sem akarni néha, rálőni a barátunkra, vagy rabszolgával kereskedni, ismeretleneknek köszönni, megszökíteni egy autót s elűtni vele valakit, beszélni és semmit sem mondani... mert így láttam náluk, kiket Farewellből valóknak hittem. Így éltem hát, nem magamból és nem magamért, így éltem Farewellért, s vártam és lestem, mikor fogadnak be már boldog lakói. De úgy látszik nem elég örültnek lenni Farewellért.

Farewell lakói nem akartak észrevenni. Nem akartak el-

fogadni. Évekig vártam hiába, hogy valamelyik fölfedezzen. Később odaültem közéjük, előttük ettem, nekik ágáltam, kölcsönöket adtam nekik és dícsértem őket. Hiába. Tán irigyek voltak, hogy nem akartak észrevenni? Vagy betelt Farewell lakóinak létszáma, többet nem bír eltartani földje? Kimerült a kontingens, vagy még mindig nem tartanak Farewellbe valónak? Miért is nem fogadnak be az egy hazából valók szeretetével? Én is az vagyok, ami ők, kémküldetésben járó, farewellbeli, ki idegenül jár ebben a másformájú s ellenséges világban, honvágyat őriz a lelkében s úgy ápolja, mint egy szép szobanövényt szokás. Miért nem fogadnak be hát, kiket Farewellből valónak gondolok?

Tán nem is igazi farewellbeliek, akiket ennek tartottam eddig? Hisz oly könnyű ma csalódni! Talán csak játsszák, majmolják egy más világ szokásait, tán csak hazudják magukénak boldogságát. Titkos szövetség lehet közöttük, védik és segítik egymás hazugságát. Dédelgettem ezt a gyanút magamban, felneveltem és nagyrabecéztem, néha már kívántam is, hogy igaz legyen. Ha irigységről vallok ezzel, miért ne valljam meg magamnak? Bizony, jól esett, ha bántották egymást, ütések az én kételyeim falát sulykolták erősebbre. De mert gyanakodtam rájuk, nem kérdezhettem meg őket Farewell felől. Mi biztosít, hogy igazat mondanak? Pedig, néha úgy érzenek, csak egy nyílt kérdés kellene, egyetlen bátor kérdés:

„Ti tudtok Farewellről! Tudom! Mi az hát? Merre van?”

De elszorítja a torkom valami. Mi lenne, ha letagadnák? Ha azt mernék állítani, hogy nincs is? Csak egyszer mertem hát megkérdezni valakit, s azt sem ilyen szépen, ilyen szabadon. Vig legény volt, olyan szép, olyan okos, olyan boldog, hogy őslakosnak kellett tartanom Farewellben. Csupán emléke is éveket tudott volna kitölteni.

Jártam utána, kerestem az alkalmat, hogy egyszer elfoghassam négyszemközt, kilessem egy fáradtabb, csöndesebb pillanatát, amikor álmos, mint egy kisgyerek, hogy megtámadhassam, meglephessem.

Egy reggel végre sikerült egyedül maradni vele. Kijöttünk valahonnan, a társaság elszéledt, reggel volt, köd, nem csodálom, hogy tanácstalan lett az átmulatott éjszaka után.

„Most aztán merre?” — kérdezte.

Ez a pillanat! Érzem, ha mámoros is a fejem, a szívem dobogni kezd, most, most! De úgy félek, hogy cselhez folyamodom s tréfás, hetyke vakmerőségbe öltöztetem életem gondját, odavágom elé:

„Farewellbe!”

Erre abba hagyja a kacagást, rám néz:

„Oda nem lehet menni, fiam! Oda odaér, vagy odakerül az ember, vagy egyszerűen ott van. Ha lehet ott egyáltalán valaki.”

„De én oda akarok menni!”

„Farewellt nem lehet akarni, csak érezni és hinni lehet.”

„Hát semmit sem lehet tenni?”

Rázza a fejét.

„Nem! Miért? Várj! Ha azt hiszed, hogy Farevell megéri, akkor várhatsz. Ráérsz. De lehet, hogy észre sem veszed, hogy megtaláltad. S ha meg is találod, ki tudja, érdemes-e?”

Ezt a vigasztalást, ezt a visszariasztani akaró mesterkedést már nem szerettem. Ott kellett hagynom őt is. Érzem, hogy nem kérdezhetek meg senkit többé Farewell felől.

De várok. Várok! Elbúcsúztam, nem nézek vissza. Ott állok az állomáson, lesem a vonatot, ott lézengek a kikötőben, várom a hajót. A küszöbön állok, úgy várok évek óta. Reménytelen várással, mint aki sejti már, hogy a várás lesz a sorsa. Várok és nem merek mozdulni. Hiába mondanád, hogy hiába várok. Én nem fordulhatok már meg. Én már úgysem tudnám feledni választott hazámat, Farewellt.”

Lovass Gyula

ROZVÁNYI VILMOS:

VERSEK

CSALÁD

Legény voltam; sírva vagy könnyű füttyel,
de leszámoltam a bukott világgal
s mondtam: „Új élet szeme leszek itten,
új föld a Földön; fa, virágos ággal.

Ami ma kígyó, holnap már virág,
illatos, áldott, új mag, új öröm
s én szabadon élek, vagy halok érte:
nincs senkihez és semmihez közöm”...

Am végzetem csillagot szórt elém,
egy tiszta lányt, aki ma feleségem,
már gyermek is nevet, ujjong ölén:
íme, az én nagy végzetkötőfékém!

Órajtuk át befogott a robot;
de itt állok és tovább hirdetem
szabad sorsom minden nagy igazát:
asszony, gyerek nem fojtó láz nekem.